

123-aastane keel – esperanto

K ü l l i K a u n i s s a a r

Rahvusraamatukogu vanembibliograaf

15. detsembril 2009. aastal tähistas esperantomaailm keele looja Ludwik Lazarz Zamenhofi – dr Esperanto – 150. sünniaastapäeva.

Maailmas on kümneid tuhandeid keeli, osa aegade jooksul hääbub, samas tekib uusi juurde. Lisaks loomulikele rahvuskeeltele on entusiastid loonud kunstlikke abikeeli. Üks neist selles loetelus on aga ammu projekti staatusest välja kasvanud ja muutunud tõeliseks rahvusvaheliseks keeleks. See on esperanto. Tänavu möödub selle omapärase universaalse keele loomisest 123 aastat. 15. detsembril tähistas kogu esperantomaailm keele looja 150. sünniaastapäeva.

Esperanto keele oskajate arvuks hinnatakse nüüdisajal juba paarsada tuhat kuni mitu miljonit inimest. Seda keelt kasutatakse tänapäeval nii suulisel suhtlemisel kui ka kirjavahetusel, samuti teiste keelte õpetamiseks. Esperanto keeles trükitakse raamatuid ja ajakirju ning antakse eetrisse raadio- ja telesaateid. Igal aastal peetakse ülemaailmseid esperanto kongresse maailma eri paigus.

Esperanto sünnid

Esperanto keele looja on poola-juudi päritolu silmaarst Ludwik Lazarz Zamenhof, kes sündis 1859. a Poola väikelinnas Bialystokis. Linn kuulus tol ajal Venemaale. Kuna isa oli koolis prantsuse ja saksa keele õpetaja, tundis ka Ludwik juba poisikesena suurt huvi võõrkeelte vastu. Bialystokis elasid kõrvuti mitu kohalikku rahvast: venelased, val-

gevenelased, poolakad, juudid ja sakslased. Ludwik Zamenhof jõudis järeldusele, et peale oma emakeele on kõigil vaja veel üht ühist keelt, mille abil eri rahvad võiksid omavahel suhelda ning üksteisest aru saada ka väljaspool perekonda.

Oma ideed asus Zamenhof teostama juba koolipõlves. Alguses unistas ta vanade antiikkeelte – ladina ja kreeka keele – taaselustamisest, siis aga veendus, et ühendavaks rahvusvaheliseks keeleks saab olla ainult uus erapooletu keel, mis ei ole ühegi rahvuse emakeel ega sea seega kedagi eelisolukorda.

1887. aastal ilmus Varssavis raamat „D-ro Esperanto: Internacia Lingvo“. See oli esimene uue rahvusvahelise keele õpperaamat koos sõnastikuga vene keelt kõnelejatele. Järgmisena ilmusid õpikud juba poola (1887) ja inglise keele (1888) oskajatele.

Esperanto keel on suhteliselt kergesti omandatav, sest grammatika on lihtne ja korrapärane, erandeid peaaegu pole. Esperanto liited on muutumatud ja praktiliselt lõpmatu hulga sõnadega kombineeritavad, mistõttu on esperantot õppida palju lihtsam kui loomulikke rahvuskeeli. Palju sarnasust on esperantol romaani keeltega ja nende kõnelejal on seda ka kõige lihtsam õppida.

Dr Esperanto oli Ludwik Zamenhofi

varjunimi ja nii jäigi „esperanto“ hiljem uue rahvusvahelise keele nimeks.

Esperantistide liikumine rahvusvaheliseks

Esperanto keel tekitas kohe suurt huvi ja levis kiiresti: algul Poolas ja Venemaal, siis ka Rootsis, samuti Prantsusmaal, Saksamaal ja Inglismaal ning edasi juba kogu Lääne-Euroopas. 20. sajandi alguseks oli see keel võitnud nii palju poolehoidjaid, et esperantistide liikumine muutus rahvusvaheliseks.

1908. a asutati ülemaailmne esperantoliit (Universala Esperanto-Asocio – UEA). Esimene esperanto ajakiri ilmus aastatel 1889–1895 Nürnbergis. Erilise huvi orbiiti tõusis esperanto keel aga 1920. aastatel. Ka Rahvasteliidus pälvis esperanto kindla tunnustuse. Kui jaapanlane Inazo Nitobe sai liidu peasekretäriks ja võttis 1921. a vaatljana osa ülemaailmsest esperantokongressist, pani ta ette kasutada esperanto keelt kõikjal kogu maailmas. Seejärel avaldas esperantole oma toetust ka UNESCO (üldkonverentside resolutsioonid: Montevideo 1954, Sofia 1985), kutsudes liikmesriike üles esperanto keelt laiemalt kasutama ja edasi arendama.

Esimene esperantoühing Aafrika mandril asutati 1963. a Kongo-Kinshasas. Esimene esperantistide sümposium

sion araabia maades toimus Ammanis 2000. a. Aastaks 2005 oli aga ülemaailmsel esperantoliidul ühinguid juba kõigil viiel kontinendil ja liikmeid 117 riigis.

Esimene ülemaailmne esperanto-kongress toimus 1905. a Prantsusmaal Boulogne-sur-Meris. Üle-eelmisel aastal toimus kongress Rotterdams, eelmisel aastal aga tema looja auks esperanto sünnilinnas Bialystokis, tänavu toimub see Havannas.

Kui seoses kahe maailmasõjaga jäi esperantoliikumine vahepeal veidi tagaplaanile, siis viimasel ajal tõestab see taas kindlalt oma elujõudu. Lisaks ühingutele ja gruppidele eri maades on internetiski juba esperantokeelseid suhtluslehekülgi. Elektroonilised võrgud on ka esperanto kasutajate kõige kiiremini kasvav suhtlusvahend. On mõnisada esperanto lehekülge, kus käsitletakse teemasid esperanto kasutamisest perekonnas kuni üldrelatiivsusteooriani.

Universala Esperanto-Asocio peakorter asub Rotterdams, selle netiaadress on http://uea.org/kontaktu_nin.html. Esperantokeelse kirjanduse kataloogiotsingut saab teha aadressil <http://katalogo.uea.org/>. UEA raamatuteenistuses on saadaval enam kui 3500 nimetust.

Esperanto keelt saab õppida ka tasuta keelekursustel interneti teel. Kuigi esperanto levikut piirab teatud määral tema sõnavarabaas ning ladina kiri, tundub üha enam, et sellel keelel on tulevikku.

Esperanto kui suhtluskeel

Esperanto keele kasutamine suhtluskeelena on olnud kõne all isegi poliitilisel tasandil. Genfi ülikooli professor ja keeleteadlane Francois Grin tellis Euroopa Liidu keelepoliitikat analüüsiva uurimuse, mille andis välja Haut Conseil de l'évaluation de l'école (sõltumatu Prantsuse organisatsioon, mis tegeleb hariduse olukorra hindamisega ja analüüsimisega Prantsusmaal). Uurimus püstitab küsimuse, missugune peaks olema Euroopa Liidu töökeelte optimaalne valik. Šveitsi teadlane ei pea põhjendatuks inglise keele domineerimist rahvusvahelise suhtluskeelena ja rõhutab, et Euroopa Liit võiks õiglasema keelepoliitika abil kokku hoida vähemalt 25 miljardit eurot aastas.

Professor Grin teeb ettepaneku võtta EL-i institutsioonide sisemiste töökeelte võrdlemise aluseks kolm stsenaariumi:

- inglise keel kui ainuke töökeel;
- paljumeelsus;
- esperanto kui kõigi liikmesriikide jaoks neutraalne töökeel.

Teadlane on kindel, et kolmas variant – esperanto kasutamine – oleks kõige väiksemate kulutustega, kõige võrdõiguslikum ning uuele põlvkonnale strateegiliselt aktsepteeritav.

Esperanto ja Eesti

Eestisse jõudis esperanto arvatavalt aastal 1893 Postimehe Lõbulisa vahendusel. Siis tekkisid peagi esimesed grupid ja esperantoühingud ning hakati välja andma sõnastikke ja keeleõpikuid. Hiljem hakati tõlkima ilukirjandust. Eri-lise tunnustuse on pälvinud Hendrik Adamsoni ja Hilda Dreseni esperantokeelne looming. Hilda Dresenist kujunes eesti rahvuskirjanduse üks suuremaid esperanto keelde tõlkijaid. Ta on vahendanud maailmale eesti luulet (antoloogia „Nõukogude Eesti luule“ (1977), tõlkinud esperanto keelde eepose „Kalevipoeg“ (1975) ja palju teisi raamatuid, osalenud sõnastike loomisel ning koostanud esperanto keelde tõlgitud väljaannete bibliograafia („Estona literaturo en esperanta tradukto: mallongigoj de gazet kaj librotitoloj 1894–1966“).

Kui selle nimestiku järgi ilmus eesti esimene esperantotrükis aastal 1894, siis teadaolev esimene Eestis ilmunud säilinud raamat on Hermann Stahlbergi koostatud „Rahvusvahelise keele „Esperanto“ täielik õpetus“, ilmunud Tallinnas 1899. a (trükitud G. Flauri trükikojas, 64 lk, 17 cm ja 1000 eks).

Raamatukogudes on säilinud ka esimesi esperantogruppide põhikirju: „Tallinna esperantistide grupe põhjuskiri = Ustav Reveljskoi gruppõ esperantistov“ (Tallinn 1908) ja „Pärnu esperantistide grupe põhjuskiri: Reg 5. aug 1908“ (Pärnu 1908).

Esimene „Esperanto-eesti sõnastik = Vortaro esperanto-esta“ ilmus Villem Vaheri koostatuna 1895. a Nürnbergis, kuid järgmine juba Eestis: „Esperanto õpetus ja sõnastik“, Revel 1905, kokku seadnud Johannes Adolf Rahamägi.

Järgmised sõnastikud ilmusid aastatel 1911, 1912, 1923, 1926 jne. Esimeste koostajate-autoritena võib loetleda veel Hermann Stahlbergi, Jakob Rosenbergi, Erik Arvistot, Paul Aristet ja Hilda Dreseni.

Rohkem ilmus esperantoraamatuid 1920. ja eriti 1930. aastatel. Nõukogude Eestis ei olnud võõrkeeled, k.a esperanto, soositud. Seetõttu nägid trüki-valgust ainult üksikud esperantokeelsed trükised ja ka esperantoliikumine jäi tagasihoidlikuks. Ometi oli Nõukogude aja lõpus esperanto meil väikeseks aknaks Euroopasse – toimus nn kongressiturism, eesti kirjanduse vahendamine ja isiklik kirjavahetus teiste maade esperantistidega (<http://kultuuriaken.tartu.ee/?place=1062181863>).

Suurem elavnemine on toimunud seoses Eesti taasiseseisvumisega. Praeguseks on ilmunud juba sadu esperantokeelseid raamatuid, nii sõnastikke, õpikuid kui ka ilukirjandusteoseid.

Eestis tegutsevad Eesti esperanto liit (asukohaga Tallinnas) ja Tartu esperanto selts. Toimuvad Baltimaade esperantopäevad (vastavalt Lätis, Leedus või Eestis) ja korraldatakse rühmareise ülemaailmse esperantoassotsiatsiooni (UEA) iga-aastastele kongressidele. Korraldatakse üritusi liidu või seltsi raames ja toimub pidev individuaalne kultuurivahetus nii Kodu-Eestis kui ka välismaailmaga.

On tulnud välja isegi huvitava loosungiga: esperanto Eesti koolidesse, sest nagu eksperimendid on tõestanud – pärast aastast esperantoõpet omandavad õpilased mõnd teist keelt märksa edukamalt (<http://blog.delfi.ee/node/18095>). Idee autor Peeter Aitai arvab, et Eesti võiks nüüd sarnaselt arvutikasutusega olla maailmas juhtpositsioonil ka esperanto keele õpetamisega. Eeldused ja võimalused on olemas, vajadus samuti. Mis sellest ettepanekust saab, näitab tulevik.

Kasutatud materjalid

http://en.wikipedia.org/wiki/L._L._Zamenhof
http://en.wikipedia.org/wiki/Zamenhof_Day
<http://et.wikipedia.org/wiki/Esperanto>
<http://blog.delfi.ee/blog/Esperantist>
<http://kultuuriaken.tartu.ee/?place=1062181863>
<http://blog.delfi.ee/node/18095>